

totta számon és tette közzé évenként az Erdélyi Múzeumban, illetőleg az Erdélyi Tudományos Füzetekben az elszakított erdélyi területeken élő magyarság könyvtermelésének könyvészeti adatait, hozzácsatolva az egyes évek anyagát összehasonlító megjegyzéseit.⁵ Egyesületünk munkásságának értékeléséhez elengedhetetlen segédkönyv az a könyvészeti összeállítás, amelyet az EMF háromnegyedszázados évfordulója alkalmával az egyesület kiadványairól tett közzé.⁶ Folyóiratunknak meg éppen nagy szolgálatot tett a Név- és Szakmutatóval; ez a folyóirat első ötven kötetének anyagát öleli fel.⁷

Ilyen hivatali múlt és a magyar tudományosságnak tett ilyen tiszteletreméltó szolgálat után egészen természetes volt, hogy a visszatéréskor az egyetemi és múzeumi könyvtár élére *Valentiny Antalt* rendelte a legmagasabb elhatározás. Kezdetben alig néhány tisztviselő, később új tisztviselők egész sorának segítségével szinte emberfeletti könyvtári feladatokkal szembetalálkozva az átmenet két legnehezebb évét kellett Valentinynek könyvtárigazgatóként átküzdenie. Nagy feladatokat oldott meg és jelentős, évek hosszú sorát kívánó munkálatokat indított meg. Hogy a kolozsvári egyetemi és múzeumi könyvtár ma könyvtáraink között a könyvanyag és a tisztviselők létszáma tekintetében két budapesti könyvtár mellett az ország legjelentősebb könyvtára, abban nagy része van Valentiny Antalnak is.

A múlt évben még hatvanadik évének betöltése előtt negyvenéves szolgálata alapján meg kellett ugyan válnia Valentinynek a könyvtár ügyeinek igazgatásától, de amilyen munkalendülettel dolgozik ma is részint hivatalos megbízásból a könyvtár szakkatalógusának készítésén, részint az EME és az Erdélyi Tudományos Intézet megbízásából a múzeumi levéltár középkori okleveleinek kiadásán, illetőleg ismertetésén, legjobb jel arra, hogy tőle még eddigi munkájának méltó folytatását és megkoronázását várhatjuk.

Aki naponta látja Valentinyt, elinty, elolvassán és értelmezésén órák hosszat, napokon át fiatalokat is megszégyenítő belső lázzal fáradozik, s látja utána feicsillanni meleg, jóságos szemében e munka szeretetének fénylő örömét, belátja: mégis jobb volt *így* „nyugalomba küldeni“ *Valentiny Antalt*, hogy az ezután végzendő, kisebb körre, igazi szakterületére korlátozódó munkával és a tudományos kutatásban mutatkozó pontossággal, odaadással és mégis lázas igyekezettel legyen követendő példa azok számára, akiknek megadatik mellette vagy vele dolgozni a könyvtár korszerűsítése és az erdélyi középkor közelebbi megismertetésére irányuló forráskiadási munkálatok terén.

Szta

A SZMKE KÖZMŰVELŐDÉSI MUNKAJA A FELVIDÉKEN

A csehszlovák megszállás éveiben a Szlovenszkói Magyar Kultúr Egyesület (SZMKE) volt a felvidéki magyarság legnagyobb, legátfogóbb közművelődési szervezete. Legnagyobb azért, mert működésének területe Pozsonytól a ruszin földig terjedt; az ú. n. Kárpátalján („Rusziáskóban“) ugyanazzal a céllal, ugyanazzal a módszerrel s szervezettel a SZMKE test-

⁵ Az évenként közreadott adatokat l. 1934-től az EM. köteteiben, illetőleg az ErdTudFüz. 70, 79, 89, 95, 102, 112 és 122. számában.

⁶ *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadványainak könyvészeti leírása* (1859—1934). A György Lajos szerkesztette „Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése 1859—1934“ című kiadvány (H. és é. n.) 201—79. l.-ján.

⁷ *Az Erdélyi Múzeum név- és szakmutatója*. 1874—1917 * 1930—1937. összeállította: Valentiny Antal és Entz Géza. Kolozsvár, 1942. 186 l.

véregyesületeként a Podkarpatszkaruszi Magyar Kultúr Egyesület vette át a munkát. Legátfogóbb volt pedig azért, mivel nem volt tekintettel a szervezetébe tömörült tagok társadalmi rétegződésére, vallási megosztottságára, foglalkozási ágára s politikai nézeteire: egy volt a fontos: az, hogy a SZMKE tagja igazán, valóban magyarnak vallja magát, s anyanyelvéhez hű legyen. Később ezt így fogalmazták meg egy közgyűlésen: a *SZMKE magyar, keresztény és szociális*. Anélkül vallotta az egyesület ezt, hogy ezzel a vallomással akár vallási, akár politikai vitát akart volna előidézni.

A SZMKE a csehszlovák kormányhivatalokkal való hosszú alkudozás után 1928-ban alakult meg. Még 1922-ben meg akarta a felvidéki magyarság alakítani a Csehszlovákiai Magyar Népszövetséget. Ez a Szövetség a politikai pártok mellett a magyarság társadalmi és közművelődési érdekvédelmére szolgált volna. A csehszlovák hatóságok azonban állandóan jogi kibúvókat kerestek, s a szervezkedést ilyen címen nem engedték meg. Erős meggondolásra készítette őket az, hogy ez a kisebbségi Népszövetség, alighogy szervezkedni kezdett, rögtön több tízezernyi tagot számlált s még mielőtt alapszabályhoz juthatott volna, máris nagyjösszegű pénzfelajánlással rendelkezett.

A magyarok kulturális jellegű szervezkedését azonban végül is engedélyezni kellett, már csak külpolitikai okokból is, hiszen Csehszlovákia szerette magát a „középeurópai Svájc“ szerepében mutogatni. A Szudéta-vidéken élő németek megkapták a jogot a „Deutscher Kulturverband“ alakítására, s a magyarok nagyrészt ennek a Kulturverbandnak alapszabályait másolták le, hogy maguk is alapszabályokhoz és így működési engedélyhez jussanak. Most már nem volt kibúvó: még néhány huza-vonával eltelt hónap s a magyarok 1928-ban megkapták a kulturális szervezkedés engedélyét egész Szlovákia területére.

A szervezkedés lényege ez volt: Mindenütt alakíthat a SZMKE önálló kulturális fiókszervezeteket, ahol erre húsz önkéntes jelentkező akad. Ezek a szervezetek csak közművelődési kérdésekkel foglalkozhatnak, tehát politikával, gazdasági s vallási kérdésekkel nem. Mindegyik szervezet önálló alapszabállyal rendelkezik, vezetőségét maga választja meg s a központtal — amely *Komáromban*, a Jókai-Egyesület közművelődési házában székelt — csak annyiban függ össze, hogy nagyon alacsonyra szabott tagdíjának 80 százalékát beszolgáltatja, s a központ szellemi irányítását elismeri. Foglalkozhatott a szervezet iskolauggyel, óvodákkal is, könyvtárak, színpadok felállításával, közművelődési házak építésével. Iskolát azonban nem építhetett. A viszony a központ s a fiókszervezetek között tehát eszményi volt, mert egyrészt megengedte az alapszabály azt, hogy a fiókszervezetek önmagukat kormányozzák, s ha saját tervük, elgondolásuk volt a kulturális évadra vonatkozólag, azt teljes mértékben keresztülvihessék, (természetesen a központ felügyelete alatt), másrészt pedig, ha a fiókszervezetnek a kisebb falvakon nem volt elég kezdeményező erejük, leleményük, vagy megfelelő szellemi vezetőjük: ilyenkor a központ lépett föl irányítóként s küldött előadókat, vetítógépeket, felolvasható anyagot, előadandó színdarabokat, vándorkönyvtárakat, sőt, ha kellett, még közművelődési ház-terveket is, és így a falvakban igen megkönnyítette a tanító, vagy a lelkesebb gazdaemberek munkáját. Lapot is adott ki, rögtön kezdetben *Magyar Vasárnap* címen, s minden más egyesület előtt indította meg *Munkafüzet*eit. E Munkafüzetekben előre kialakított terv szerint az egész őszi, téli s koratavaszi évad csaknem minden összejövetelére kész felolvasási anyagot kaptak az egyesületi vezetők. Természetesen ez a felolvasási anyag elsősorban a kisebbségi magyarság öntudatának erősítését célozta, s ezért a magyar irodalom, magyar

történelem elsősorban szerepelt a Munkafüzetek hasábjain; de nyújtott a SZMKKE e munkafüzetekben gazdasági, egészségügyi, földrajzi s más hasonló ismereteket is.

A SZMKKE a kisebbségi magyar létfenntartás egyik szerves eszközévé lett, mintegy önvédelmi bástyává épült ki, szervezett, önálló egészsé alakult s azok is, akik talán politikailag „nem exponálták magukat“, mindig biztos helyet találtak magyarságuk számára a SZMKKE szervezeteiben. A megalakulásától számított 8–9 év múlva, olyan erőt képviselt a SZMKKE a csehszlovákiai kisebbség életében, hogy azzal az államhatalomnak komolyan számolnia kellett. Ellenhúzásként sietve életre is keltette az ú. n. Járási Közművelődési Testületeket. Ezeknek felállítására ugyan még 1919-ben törvénnyel kötelezte magát, de nem rendszeresítette őket komolyabban addig, amíg a magyarok kulturálisan nem „békétlenkedtek“ Prága előtt. Amikor azonban a SZMKKE s vele párhuzamosan a pozsonyi Toldy-Kör, a komáromi Jókai Egyesület, a kassai Kazinczy Társaság s a többi vidéki társaságok s önálló kulturális egyesületek (itt-ott még az egyébként álmos Kaszinók is), nagyon is élesen hallatták hangjukat s kulturális mozgólódásuk híréből egyre jobban visszhangzott Szlovákia, a prágai kormányzat jónak látta, hogy egyfelől felállítsa a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaságot (az ú. n. Masaryk-Akadémiát), másfelől a Járási Közművelődési Testületeknek addig üres kereteit kitöltse. Mi történt azonban? A Masaryk-Akadémia sohasem lett népszerű a kisebbségi magyarság előtt, s állandó céltáblájává lett az enyhe gúnynak, fészkévé a belső hábrúskodásnak, a JKT-k közül pedig csak az mutatott fel komoly eredményt, amelybe a valódi, kisebbségi érületű s nem prágai tájékozódású magyarság ügyesen befészkelte magát. Volt olyan járás, ahol teljesen a SZMKKE-emberek sajátították ki maguknak a hivatalos JKT-t s ilyen esetben gerinces magyar közművelődési munka végzése vált lehetővé a hivatalos szerven keresztül is. Mivel pedig a hivatalos kulturális szervezetek mindig volt valamelyes pénzük, ilyenformán, közvetve, a magyarság is hozzájutott némi anyagi támogatáshoz. A prágai kormányzat egyébként, szintén külpolitikai okokból, még a politikailag vele ellentétes kulturális szervezetek is juttatott évente csekély látszatsegélyt, de ez csak apró morzsa volt és semmiképpen sem állott arányban a magyarság anyagi terheivel, amelyeket a köztársaságban reárártak.

A SZMKKE kezdetben Komárom mint központ körül szervezkedett, a Csallóközben s az Alsó-Garam mentén. Később Nógrádban, Göinörben s Abaújban is alakultak szervezetei. Életrehívója dr. Alapy Gyula, dr. Jankovics Marcell, dr. Sziklay Ferenc, dr. Kamrás Gyula volt: a kisebbségi magyarság kulturális ügyének élharcosa. Első elnöke dr. Jankovics Marcell (Pozsony), főtitkára dr. Alapy Gyula (Komárom). Ami az anyagiakat illeti, sok pénzzel sohasem dicsekedhetett a SZMKKE: főképen a tagdíjak s önkéntes felajánlások voltak azok, amelyek az egyébként rendkívül egyszerű központi adminisztrációt fenntartották. A helyi szervezetek önmaguk gondoskodtak anyagi ellátásukról: szindarabok, táncmulatságok s más rendezések belépődíjából. Lévén, a „János vitéz“ szabadtéri előadása azonban oly hatalmas bevételt jelentett, hogy ennek anyagi eredményéből teljes egy esztendőig fenn lehetett tartani a SZMKKE ügyigazgatását. A hatóságok, ha a nyilvánosság előtt túlzottan nem is akadékoskodtak, kivéve néhány ügybuzgó, cseh sovinizmusában elfogult csendőrt és járásfőnököt, anyagi támogatással természetesen fukarkodtak. A magyarság a „kulturális önszegély és önellátás“ álláspontjára kellett, hogy helyezkedjék.

A körzeti titkárságok felállításával (Bodrogközben, Kassán, Rozsnyón,

Lesoncon, Léván, Galántán, Nyitrán s Pozsonyban) s mert a politikai alakulás is kedvezett, 1936 táján nagy lendületet vett a kulturális munka. Már nemcsak a déli részeken volt szervezete a SZMKE-nek, a Csallóközben, Barsban, hanem északon is, a Szepességen. Késmárkon, Iglón például 150–200 tagja volt a SZMKE-nek, s a tagok száma ugyanannyi családöt jelentett, tehát általában mindig háromszor annyi személyt, mint amennyi tagdíjfizető s megszervezett tagot. Zsolnán, Besztercebányán, sőt még elhagyott kis szlovák falvakban is, egyszerre csak kivirágzott a magyar öntudat és a jó hírverés meg a nagyon szép eredmények láttán mind több tag küldte el jelentkezését a központba. Városi polgár, falusi gazda, szellér, munkás egyképen tagja volt. A nyitrai dalárda, a késmárki, az iglói, a dobsinai műkedvelő, a pozsonyi, az érsekújvári szabadegyetemi előadó nagyszámú közönség előtt jelenhetett meg, a lévai Gyöngyösbokréták legendásak voltak. Falu látogatta a várost, város a falut. A kezdeti indulás nehézségei után hirtelen sikeres lett a SZMKE útja.

Hozzásegítették szervezeti átalakulások is. 1936-ban megalakult az ú. n. hármass bizottság: gróf Révay István, Schubert Tódor és dr. Staud Gábor együttese, amely az elnök s a főtitkár mellett a legfőbb irányító szerv volt s amely most már, a SZMKE munkakörét kiszélesítve, földrajzilag is egyre jobban terjeszteni kívánta a SZMKE-t. A visszacsatolás idején 210 szervezete volt a SZMKE-nek, amely, meggondolva azt, hogy általában a falusi magyar ember nehézkesen szervezkedik s a szervezkedésben sokszor a hatóság is hátráltatta, nagyon szép számnak mondható.

A szervezetek helyi irányítója, vezetője rendszerint a tanító volt. Az iskolán kívüli népművelés szép munkájában a felvidéki magyar tanítóság legnagyobb része elsőrangú szerepet vállalt. Mellettük a lelkész s a falu orvosa, állatorvosa, esetleg mérnöke vette ki részét a munkából, s amíg Szlovákia nyugatán inkább a falvak értelmiségi vezetői irányították a kulturális egyesületeket, addig Szlovákia keletén inkább gazdaemberek. S akkor is, jobban a szegényebbe, mint a módosa. Érdekes, hogy az áldozatvállalásban a szegényebb osztály nagyobb szerepet vitt, mint a módos gazdaosztály; ez sokhelyütt óvatosan visszavonult a nagyobb anyagi megterheléstől. Legyünk őszinték: sokhelyütt talált a SZMKE óvatos, visszahúzó tanítóra s lelkészre is, szervező munkája néhol megbicsaklott s megtört lendületében. Nem mindenki *mert* is vállalni!

Bizonyos azonban, hogy ez a rendszeres közművelődési munka, amely sokszor levezetője volt bizonyos túltelítettségnek s enyhítője feszültségeknek, rendkívül szép eredményekkel dicsekedhetik. Elsősorban: tudatosította a magyarság-élményt olyan időkben, amikor a prágai kormányzat mindent elkövetett, hogy kicsinyítsen mindent, ami magyar s ami magyarországi. Olyanok, akik politikával nem akartak foglalkozni s akik önkéntesen, vagy az államhatalom parancsára a politikai vonaltól távortartották magukat, mégis megtalálták munkaterületet a SZMKE-ben, dolgozhattak kedvükre. Aztán megtanította a magyarságot kulturális, tehát szellemi alapon nyugvó szervezkedésre, az összetartás szükségére voltára, megtanította anyagi áldozatkészségre is. A komáromi Jókai szoborra a SZMKE tagok például nagy összeget gyűjtöttek, de tudtak gyűjteni karácsonyi ajándékozásra, gyermeknyaralattási mozgalomra, közművelődési ház-alapra s könyvtárra is. S végül természetesen: kultúrát adott a magyar tömegeknek, hiányt pótolta. A gazdasági, történelmi, egészségügyi, földrajzi, műszaki jellegű felolvasások, előadások, színdarabok, zeneesték, sakkörök, dalosdélutánok: mind kő voltak a szellemi közművelődési ház falában. Ami az iskolából hiányzott, megkapta a falu népe a SZMKE-n s rokonegyesületein keresztül. Mert hiszen

versenytársai is voltak a SZMKE-nek, különösen vallásos egyesületek formájában s a verseny csak jótékony hatással volt a közművelődésre: a falu s a kisváros húzott hasznot belőle.

A SZMKE valóban feladata magaslatára emelkedett, a kisebbségi közélet egyik legjelentősebb szervezete lett, mintegy „második önvédelmi vonal”. Éppen teljes kifejlődése előtt állott, amikor az örömteljes visszacsatolás megtörtént. Lehet, hogy a világpolitika akkori zűrzavarában a prágai kormány később a pártokkal együtt megszüntette volna a kulturális egyesületeket is, vagy legalább is, önkormányzatuktól fosztotta volna meg őket. A betiltás veszedelme az utolsó kisebbségi években folyton ott függött a kulturális egyesületek fölött, különösen, ha az egyesület oly gerinces, s oly rendkívül bátran magyar volt, mint a SZMKE, hiszen végül már az isklapolitikába is beleszólt, s ahol magyar iskola nem volt, ott közművelődési házát ajánlotta fel iskola céljaira.

A visszacsatolás 145 szervezetet érintett: a többi odaát maradt Szlovákiában. Azoknak munkásságát a pozsonyi kormányzat nem engedélyezte egészen a mostani tavaszig. A jelenlegi Szlovákiai Magyar Kultúr Egyesület pozsonyi székhellyel nemrégiben kezdte meg újra kulturális munkásságát s érdekes, hogy különösen a Szepességen, nagyon szépen újjáéledt.

A visszacsatolás első örömeiben voltak olyanok, akik úgy gondolták, hogy a SZMKE-re ezután nincsen szükség. Az ilyenek úgy vélték, hogy a kulturális egyesülés csak ad hoc-szerűség volt, s a magyar többséghez való tartozással a szervezkedés megszűnése jár. De ez a vélemény nem sokáig tartott: maga az államhatalom is jó szemmel nézte a társadalmi alapon álló kulturális egyesületek munkásságát, hiszen ez a hivatalos iskolán kívüli népművelés sokrétű munkáját könnyíti meg. Eddig a SZMKE egy államhatalom s egy államelmélet áramai ellen harcolt, most végre dolgozhatott párhuzamosan az államhatalom céljaival. Mert célja a SZMKE-nek most sem változott, csak legfeljebb neve. *Széchenyi Magyar Kultúr Egyesület* az új neve: monogrammját megtartotta ezzel is. Célja ugyanaz, mint volt: közművelődési egyesület, amely fiókszervezetekkel segíti a falusi népművelés munkáját és segít városokban is a többi kulturális és társadalmi egyesületek nemzetfenntartó kulturális munkájában. 1940 óta töretlenül munkálkodik, a központi irányítást célszerűségi okoknál fogva tette át Budapestre, de munkaterülete most is az egész visszacsatolt felvidéki országrész, Somorjától Beregszászig. Régi szervezetei nagy részét megtartotta s ezekhez igen sok újat szervezett. Sátoraljaújhelyen, Kassán, Rozsnyón, Léván, Galántán, Dunaszerdahelyen van körzeti titkársága; ez a szintén célszerűségi okból végzett bizonyos mértékű decentralizáció jele. Folyóirata, a Magyar Vasárnap, ma is megjelenik havonta. Tagjainak száma mintegy 12.000 (csak a családfők!), a statisztika szerint viszont az elmúlt évad kulturális előadásainak 65.000 hallgatója volt. Munkafüzete a téli idény öt hónapján keresztül havonta jelenik meg, egyenkint tizenkét felolvasási anyaggal. Ennek tervét minden szeptemberben előre megkapják a szervezetek. Hetenkint a gyűléseken való felolvasás céljából ú. n. Hangoz Hiradó-t, időszéri híreket kapnak a szervezetek. Férfiak s nők számára népfőiskolái vannak a SZMKE-nek a Felvidék különböző községeiben vagy városaiban. Legtöbb Kassán, Perbenyiken, Rozsnyón, Zselizen, Ipolypaláston, Verebélyen voltak ilyen többhetes tanfolyamai. A népfőiskolásokból kerül ki a falusi szervezetek szellemi vezetőgárdája. Nyaranta Balatonszántódon vezetőképző tanfolyamot rendez a SZMKE, az idei volt a harmadik. Ezen Hankiss János kultuszállamtitkár is megjelent előadóként s nagy elismerését fejezte

Lacsoncon, Léván, Galántán, Nyitrán s Pozsonyban) s mert a politikai alakulás is kedvezett, 1936 táján nagy lendületet vett a kulturális munka. Már nemcsak a déli részeken volt szervezete a SZMKE-nek, a Csallóközben, Barsban, hanem északon is, a Szepességen. Késmárkon, Iglón például 150–200 tagja volt a SZMKE-nek, s a tagok száma ugyanannyi családot jelentett, tehát általában mindig háromszor annyi személyt, mint amennyi tagdíjfizető s megszervezett tagot. Zsolnán, Besztercebányán, sőt még elhagyott kis szlovák falvakban is, egyszerre csak kivirágzott a magyar öntudat és a jó hírverés meg a nagyon szép eredmények láttán mind több tag küldte el jelentkezését a központba. Városi polgár, falusi gazda, zsellér, munkás egyképen tagja volt. A nyitrai dalárda, a késmárki, az iglói, a dobsinai műkedvelő, a pozsonyi, az érsekújvári szabadegyetemi előadó nagyszámú közönség előtt jelenhetett meg, a lévai Gyöngyösbokréták legendásak voltak. Falu látogatta a várost, város a falut. A kezdeti indulás nehézségei után hirtelen sikeres lett a SZMKE útja.

Hozzásegítették szervezeti átalakulások is. 1936-ban megalakult az ú. n. hármas bizottság: gróf Révay István, Schubert Tódor és dr. Staud Gábor együttese, amely az elnök s a főtitkár mellett a legfőbb irányító szerv volt s amely most már, a SZMKE munkakörét kiszélesítve, földrajzilag is egyre jobban terjeszteni kívánta a SZMKE-t. A visszacsatolás idején 210 szervezete volt a SZMKE-nek, amely, meggondolva azt, hogy általában a falusi magyar ember nehézkesen szervezkedik s a szervezkedésben sokszor a hatóság is hátráltatta, nagyon szép számnak mondható.

A szervezetek helyi irányítója, vezetője rendszerint a tanító volt. Az iskolán kívüli népművelés szép munkájában a felvidéki magyar tanítóság legnagyobb része elsorángú szerepet vállalt. Mellettük a lelkész s a falu orvosa, állatorvosa, esetleg mérnöke vette ki részét a munkából, s amíg Szlovákia nyugatán inkább a falvak értelmiségi vezetői irányították a kulturális egyesületeket, addig Szlovákia keletén inkább gazdaemberek. S akkor is, jobban a szegényebbje, mint a módosa. Érdekes, hogy az áldozatvállalásban a szegényebb osztály nagyobb szerepet vitt, mint a módos gazdaosztály; ez sokhelyütt óvatosan visszavonult a nagyobb anyagi megterheléstől. Legyünk őszinték: sokhelyütt talált a SZMKE óvatos, visszahúzó tanítóra s lelkészre is, szervező munkája néhol megbicsaklott s megtört lendületében. Nem mindenki *mert* is vállalni!

Bizonyos azonban, hogy ez a rendszeres közművelődési munka, amely sokszor levezetője volt bizonyos túltelítettségnek s enyhítője feszültségeknek, rendkívül szép eredményekkel dicsekedhetik. Elsősorban: tudatosította a magyarság-élményt olyan időkben, amikor a prágai kormányzat mindent elkövetett, hogy kicsinyítsen mindent, ami magyar s ami magyarországi. Olyanok, akik politikával nem akartak foglalkozni s akik önkéntesen, vagy az államhatalom parancsára a politikai vonaltól távortartották magukat, mégis megtalálták munkaterületet a SZMKE-ben, dolgozhattak kedvükre. Aztán megtanította a magyarságot kulturális, tehát szellemi alapon nyugvó szervezkedésre, az összetartás szükséges voltára, megtanította anyagi áldozatkészségre is. A komáromi Jókai szoborra a SZMKE tagok például nagy összeget gyűjtöttek, de tudtak gyűjteni karácsonyi ajándékozásra, gyermeknyaralattási mozgalomra, közművelődési ház-alapra s könyvtárra is. S végül, természetesen: kultúrát adott a magyar tömegeknek, hiányt pótol. A gazdasági, történelmi, egészségügyi, földrajzi, műszaki jellegű felolvasások, előadások, színdarabok, zeneesték, sakkörök, dalosdelutánok: mind kő voltak a szellemi közművelődési ház falában. Ami az iskolából hiányzott, megkapta a falu népe a SZMKE-n s rokonegyesületein keresztül. Mert hiszen

versenyhátsai is voltak a SZMKE-nek, különösen vallásos egyesületek formájában s a verseny csak jótékony hatással volt a közművelődésre: a falu s a kisváros húzott hasznot belőle.

A SZMKE valóban feladata magaslatára emelkedett, a kisebbségi közélet egyik legjelentősebb szervezete lett, mintegy „második önvédelmi vonal”. Éppen teljes kifejlődése előtt állott, amikor az örömteljes visszacsatolás megtörtént. Lehet, hogy a világpolitika akkori zűrzavarában a prágai kormány később a pártokkal együtt megszüntette volna a kulturális egyesületeket is, vagy legalább is, önkormányzatuktól fosztotta volna meg őket. A betiltás veszedelme az utolsó kisebbségi években folyton ott függött a kulturális egyesületek fölött, különösen, ha az egyesület oly gerinces, s oly rendkívül bátran magyar volt, mint a SZMKE, hiszen végül már az isklapolitikába is beleszólt, s ahol magyar iskola nem volt, ott közművelődési házát ajánlotta fel iskola céljaira.

A visszacsatolás 145 szervezetet érintett: a többi odaát maradt Szlovákiában. Azoknak munkásságát a pozsonyi kormányzat nem engedélyezte egészen a mostani tavaszig. A jelenlegi Szlovákiai Magyar Kultúr Egyesület pozsonyi székhellyel nemrégiben kezdte meg újra kulturális munkásságát s érdekes, hogy különösen a Szepességen, nagyon szépen újjáéledt.

A visszacsatolás első örömeiben voltak olyanok, akik úgy gondolták, hogy a SZMKE-re ezután nincsen szükség. Az ilyenek úgy vélték, hogy a kulturális egyesülés csak ad hoc-szerűség volt, s a magyar többséghez való tartozással a szervezkedés megszűnése jár. De ez a vélemény nem sokáig tartott: maga az államhatalom is jó szemmel nézte a társadalmi alapon álló kulturális egyesületek munkásságát, hiszen ez a hivatalos iskolán kívüli népművelés sokrétű munkáját könnyíti meg. Eddig a SZMKE egy államhatalom s egy államelmélet áramai ellen harcolt, most végre dolgozhatott párhuzamosan az államhatalom céljaival. Mert célja a SZMKE-nek most sem változott, csak legfeljebb neve. *Széchenyi Magyar Kultúr Egyesület* az új neve: monogramját megtartotta ezzel is. Célja ugyanaz, mint volt: közművelődési egyesület, amely fiókszervezetekkel segíti a falusi népművelés munkáját és segít városokban is a többi kulturális és társadalmi egyesületek nemzetfenntartó kulturális munkájában. 1940 óta töretlenül munkálkodik, a központi irányítást célszerűségi okoknál fogva tette át Budapestre, de munkaterülete most is az egész visszacsatolt felvidéki országrész, Somorjától Beregszászig. Régi szervezetei nagy részét megtartotta s ezekhez igen sok újat szervezett. Sátoraljaújhelyen, Kassán, Rozsnyón, Léván, Galántán, Dunaszerdahelyen van körzeti titkársága; ez a szintén célszerűségi okból végzett bizonyos mértékű decentralizáció jele. Folyóirata, a Magyar Vasárnap, ma is megjelenik havonta. Tagjainak száma mintegy 12.000 (csak a családfők!), a statisztika szerint viszont az elmúlt évad kulturális előadásainak 65.000 hallgatója volt. Munkafüzete a téli idény öt hónapján keresztül havonta jelenik meg, egyenként tizenkét felolvasási anyaggal. Ennek tervét minden szeptemberben előre megkapják a szervezetek. Hetenkint a gyűléseken való felolvasás céljából ú. n. Hangos Hiradó-t, időszzerű híreket kapnak a szervezetek. Férfiak s nők számára népfőiskolái vannak a SZMKE-nek a Felvidék különböző községeiben vagy városaiban. Legutóbb Kassán, Perbenyiken, Rozsnyón, Zselizen, Ipolypaláston, Verebélyen voltak ilyen többhetes tanfolyamai. A népfőiskolásokból kerül ki a falusi szervezetek szellemi vezetőgárdája. Nyaranta Balatonszántódon vezetőképző tanfolyamot rendez a SZMKE, az idei volt a harmadik. Ezen Hankiss János kultuszállamtitkár is megjelent előadóként s nagy elismerését fejezte

ki a társadalmi alapon álló kulturális szervezetek munkája iránt. Külön osztálya a SZMKE-nek a szórványkérdés ágazata: a Felvidék idegen nemzettestben élő szórványmagyarjait írja össze s gondozza. Újabban Magyar Népiségkutató Intézetet is felállított, az elsőt Érsekújvárott: a kisaliforniai nép és táj tanulmányozása céljából.

Anyagi eszközei most is: a tagdíj, amely csekély összegű, 2 pengő évente; ezért a tagok még a Magyar Vasárnapot is kapják. Ezen kívül az egyes minisztériumok s nagyobb közületek segélye teszi lehetővé a SZMKE munkáját. A SZMKE ügyvezetése is puritán módon egyszerű, s csak a leglényegesebbre szorítkozik, hogy minden rendelkezésre álló összeget s erőt a felvidéki magyarság szellemi megerősítésére, új szervezetek felállítására s a régieknek gondozására, előadókkal, könyvekkel, színdarabokkal való ellátására fordítson.

Szombathy Viktor

ADATOK „A HUSZONKÉT ÉV ÚJABB IRODALMÁ”-HOZ.

Az Erdélyi Múzeum ezévi folyamának 289—98. lapján Juhász István beszámolt azokról a tanulmányokról, amelyek az erdélyi magyarság román megszállás alatti küzdelmeit tárgyalják és a felszabadulás óta jelentek meg. Ha Juhász módszere szerint csak a folyóiratokban megjelent cikkekre és az önálló vagy gyűjteményes munkákra szorítkozunk, akkor is találunk még egy néhány tanulmányt, mely a felsorolásból kimaradt, mások pedig valószínűleg Juhász gyűjtésének lezárása után jelentek meg.

A folyóiratok közül a Magyar Kisebbség 1940. évi 18. és 19. számában jelent meg Balogh Artúrnak „A Nemzetek Szövetsége és a romániai magyar kisebbség” című tanulmánya (408—19. és 446—54. l.). Ebben Balogh a romániai magyar kisebbség népszövetségi panaszairól ad beszámolót és a Nemzetek Szövetségének kisebbségvédelmi eljárását részesíti éles bírálatban. A Kisebbségi Körlevél 1941. évi 1. száma a Pécsen rendezett erdélyi kisebbségi közművelődési napon elhangzott előadásokat közli. Nyirő József „A magyarság gazdasági helyzete Romániában a multban és jelenben”, Balogh Artúr „A magyar kisebbség a román uralom alatt” és Jancsó Elemér „A magyar tudományos élet Erdélyben 1918—1940” címen tartott előadást (15—34. l.). Ugyanez a folyóirat teszi közzé 1942. évi 1. számában Oberding József György tanulmányát: „Az erdélyi magyarság mezőgazdasága és mezőgazdasági szervezetei a román uralom alatt” (16—30. l.). A Kisebbségi Körlevél legutóbbi, 1943. évi 5. számában jelent meg Barabás Endre „A magyar iskolaügy helyzete Romániában 1918—1940” című cikksorozatának első része, mely iskolaügyünk visszafejlődését a román iskolaügyi jogszabályokon és a magyar iskolák statisztikáján keresztül mutatja be. A Kisebbségvédelem című folyóirat is több ízben foglalkozott az erdélyi magyarság román uralom alatti multjával. Az 1940. évi 5—6. számban e sorok írója közölt különlevonatban is megjelent tanulmányt „A romániai magyarság jogi helyzete a bécsi döntés idejében” címen (2—22. l.). Az 1941. évi 1—2. számban ugyancsak e sorok írója „A jogfolytonosság helyreállítása a nemzetiségi jogalkotás terén” címen az 1868:XLIV. tc.-nek a román jogszabályok által történt módosulásait és helyreállítását tárgyalta (1—6. l.). Arató András „A kisebbségi kérdés a román jobboldal és a román baloldal megvilágításában” (6—11. l.) címen értekezett, Oberding József György pedig „Az erdélyi római katolikusok áttérése a görögkeleti egyházba” című dolgozatát tette közzé (11—14. l.).